

Democratia Economica si Democratia Directa Ateniana Si Semnificatiile Sale pentru Ziua de Azi

de Takis Fotopoulos

Abstract. Acest articol examineaza relatiile intrinseci dintre democratia directa si democratia economica Ateniana, asa cum au fost ilustrate in cazul democratiei Atheniene clasice. Ele au scopul de-a dezvalui ca esecul final al democratiei Ateniene nu s-a datorat, asa cum este sustinut in mod curent, slabiciunii naturale a sistemului politic al democratiei directe Ateniene, ci partial este rezultatul faptului ca el a fost adoptat doar de o parte a populatiei Atenei, iar in al doilea rind, datorita faptului ca nu a fost niciodata completat de un sistem economic care sa corespunda acestei democratii. Iar acest fapt este subliniat de date din experienta recenta, ce demonstreaza ca orice incercare de stabilire a unui sistem politic reprezentat de democratia directa care nu este completat de un sistem al democratiei economice, este in mod inevitabil condamnat la esec.

In timpul sarbatorilor de aniversare a 2.500 de ani de la reformele realizate de Cleisthenes (prin care de fapt s-a manifestat un show ridicol al unei elite care prin sine a celebrat cea mai anti-elitista forma a democratiei ce a existat vreodata!), la fel de bine cum in largile "dezbateri" ce au urmat facute pe baza democratiei directe, nu s-a facut nici cea mai vaga referire asupra relatiilor dintre democratia directa si democratia economica. Cu toate acestea voi incerca aici sa arat cum pe masura dezvoltarii sistemului politic al democratiei Ateniene in rindul cetatenilor sai (din mijlocul carora sclavii si femeile erau exclusi de la exercitarea drepturilor cetatenesti) au incercat sa tina pasul intr-un efort hotararit, pentru diminuarea diferentelor social economice dintre membrii intregii societati. Deasemenea, din punctul meu de vedere, insasi declinul democratiei Ateniene a fost conectat in mod direct cu esecul incercarii sale de-a deveni universal si cu contradictia creata de fapt de sistemul egalitatii politice realizat pentru cetatenii sai de catre democratia Ateniana, in ultima instanta era fondat de fapt pe o inegalitate economica.

Semnificatia Democratiei Economice

Daca vom defini democratia politica, care in mod autentic imbraca tipul democratiei directe, ca forma a autoritatii poporului (*demos*) in sfera politica, fapt care implica egalitate politica, atunci democratia economica autentica poate fi definita ca autoritate a demosului in sfera vietii sociale, in sfera proprietatii si averii, un fapt ce implica egalitatea economica. Si desigur, aici vorbim despre **demos** si nu despre *stat*, pentru ca **statul reprezinta un mecanism separat de societate**, care in zilele de azi, ale *democratiei reprezentative (capitaliste)*, este controlat de elitele politice si economice. Tocmai de aceea, democratia economica se raporteaza doar la acele sisteme sociale care tind sa minimalizeze diferentele social economice intre membrii intregului corp social si in mod particular, acele diferente care sint datorate distribuirii proprietatii pivate, in consecinta, a distribuirii inegale a veniturilor si bogatiei aceluia stat. In final, democratia economica se refera atit la proprietatea asupra mijloacelor de productie, cit si la modul de distributie al bogatiilor si produsului social intre membrii corpului social din interiorul statului.

In ceea ce priveste mijloacele de productie Ateniene este destul de bine cunoscut ca la baza existentei orasului stat in Grecia antica se aflau micii mestesugari si fermieri agricoli independenti si nu sclavii. Cu toate ca sclavii formau mai mult decit jumatate din populatia

Atenei, o mare parte dintre ei lucrau fie ca mestesugari independenti, platind o renta catre stapini, sau lucrau alaturi de fermieri la muncile de pe micile ferme agricole. Tocmai de aceea, sclavii jucau un rol decisiv in productia surplusului economic doar din punctul de vedere al mijloacelor de productie ce se aflau sub controlul statului (ex. minele din Laviorion) si al marilor proprietari agricoli.

Raporturile dintre Democratia Politica si Democratia Economica in Atena Antica

Citiva teoreticieni marxisti contemporani recunosc veridicitatea faptului ca modul de distribuire al produsului social a jucat un rol decisiv asupra modului cum s-a realizat repartizarea surplusului economic in rindul vechilor Atenieni. Acesta este motivul pentru care au definit sistemul alocarii venitului si bogatiei statului potrivit dreptului cetateniei. Cu alte cuvinte, mecanismul alocarii surplusului (care in mod obisnuit imbraca forma deposedarilor si tributului platit pe seama si de catre statele supuse, dar si cel care provenea din sistemul de taxe si impozite fixate asupra cetatenilor), prin forma sa de stringere si distribuire nu era unul economic, ci politic. [tot la fel cum in cadrul democratiei reprezentative actuale, elitele politice si economice procedeau la distribuirea intregii bogatii nationale, inclusiv a veniturilor statului realizate prin sistemul de taxe si impozite, pe bazele aceluasi sistem politic n.tr.] Consecinta acestui mecanism de repartitie a bogatiei statului este faptul ca lupta dintre grupurile sociale imbraca o forma politica, in mod special, ca un conflict intre sprijinatorii democratiei (*demosul*) si sustinatorii oligarhiei (*oligarhii*). Oligarhii, care erau in principal flancati de marii proprietari si mestesugarii si comerciantii bogati, la fel de bine ca si de catre aristocratie, se pronuntau intotdeauna in favoarea limitarii drepturilor politice (dreptul de-a vota si de-a fi ales), dar deasemenea si pentru limitarea cheltuielilor publice, care in mod normal cheltuiau aceste venituri ce le-ar fi revenit altfel propriilor clase. Pe de alta parte, demosul, cel care era format din paturile sociale de jos (desi, ca o regula, liderii sai nu apartineau acestor paturi sociale), pretindeau largirea drepturilor politice, marirea cheltuielilor publice, plata unor salarii pentru exercitarea functiilor publice, etc. Pe cita vreme, in ziua de azi, in democratiile reprezentative concentrarea puterii economice implica ca o consecinta, o concentrare a puterii politice, in vreme ce in democratia Ateniana realitatea societatii era contrara, aici cresterea puterii oligarhilor fiind acompaniata de tendinta acesteia de-a concentra in mainile sale si puterea economica.

Pornind de aici, capacitatea cetatenilor de a lua parte la impartirea veniturilor si bogatiilor statului a jucat un rol crucial in distribuirea surplusului economic, iar de aici revine in consecinta insasi continutul democratiei economice. Asta insemnand ca cea mai mare parte a cetatenilor puteau lua parte la distribuirea veniturilor statului, avind posibilitatea de-a detine functii oficiale in interiorul statului, iar prin modul de distribuire al comenzilor de stat, li se oferea ocazia de-a participa la efectuarea lucrarilor publice, etc., ceea ce reprezinta in cele din urma cel mai inalt grad al democratiei economice. Astfel, in democratia Ateniana, modelul desavirsirii democratiei politice in rindul cetatenilor liberi ai statului era acompaniat de un proces de largire a democratiei economice. Diferenta caracteristica dintre democratia Ateniana din perioada sa de apogeu, in raport cu alte sisteme sociale prezente in lume incepind din antichitate si pina in ziua de azi, este reprezentata de un efort colectiv constient indreptat in directia largirii si adincirii democratiei politice si intr-un punct esential, in extinderea si consolidarea democratiei economice. Importanta ce o reprezinta azi experienta democratiei Ateniene nu se rezuma doar la faptul ca, in cazul anumitor conditii preliminare, dezvaluie posibilitatea organizarii si functionarii societatii umane din zilele noastre, pe baza principiilor reprezentate de **democratia directa**, cea care este *singura forma ce poate asigura o democratie adevarata. Importanta sa fundamentala*, o reprezinta insa faptul ca *ilustraza incompatibilitatea dintre democratia politica si oligarhia economica*.

Putem distinge urmatoarele etape in evolutia democratiei politice Ateniene, in raport cu evolutia democratiei economice:

- prima, perioada anterioara lui Solon
- cea de-a doua, perioada dintre Solon, pina la reformele lui Cleisthenes
- cea de-a treia, perioada dintre reformele lui Cleisthenes, pina la Pericle
- cea de-a patra, perioada de la Pericles, pina la sfirsitul razboiului Peloponesian

- si ultima, cea care reprezinta perioada de declin a democratiei Ateniene.

Tranzitia de la Oligarhie la Democratie

Prima perioada, anterioara lui Solon, este caracterizata de o concentrare semnificativa a puterilor economice si politice in mina unei paturi putin numeroase din interiorul societatii Ateniene. Pamintul apartine unui numar mic de mari proprietari, in vreme ce fermierii saraci care il cultiva, numiti "*Hectemoroï*", erau obligati la plata unei rente reprezentata de a sasea parte din productie. Conform cercetarilor recente, raporturile dintre *Hectemoroï* nu erau rezultatul simplu al datoriilor si presiunii exercitate asupra lor, ci si a unui statut social traditional de inferioritate existent in epoca Greciei Adark (1.100-800 i.e.n.), atunci cind cei saraci si slabi isi ofereau serviciile celor puternici, in schimbul protectiei oferita de acestia. In mod particular, toti acesti *Hectemoroï* care nu-si puteau plati renta, sau in general toti datornicii care nu-si puteau plati debitele, isi pierdeau pentru ei si copii lor libertatea reala. Puterea politica era inca slaba, in vreme ce puterea reala era in mainile unor familii influente, putin numeroase, care detineau controlul asupra puterii economice si militare. Cele citeva oficii apartinand puterii politice (cei noua arhonti, Consiliul Areopagului, etc.), erau detinute, conform unei teorii, ereditar, de catre membrii clasei politice conducatoare, nobilii, in vreme ce conform altei teorii, primele criterii asupra distribuirii proprietatii au fost introduse deja inca inainte de Solon. Oricum, ceea ce nu se afla inca in disputa este faptul ca dreptul de-a fi ales in cele mai inalte functii din interiorul statului a fost acaparat in timpul acestei perioade de catre clasele sociale inalte si paturile economice bogate.

In aceste conditii, ale oligarhiei economice si politice, combinate cu schimbarile importante ce au avut loc in comertul exterior si productia bunurilor, au condus la ascutirea competitiei intre cei bogati si saraci, la care Solon se referea deja in poemele sale, la inceputul secolului al VI -lea i.e.n. Reformele realizate de Solon, in special *Seisachtheia* (stergerea datoriilor) care au precedat reformele lui Cleisthenes, au creat acele fundatii economice pentru *Isonomia* (egalitatea in drepturi) si democratia directa. Ar mai trebui subliniat ca *Seisachtheia* nu a fost o simpla lege de abolire a datoriilor, asa cum este afirmat in general. O explicatie alternativa, bazata pe faptul ca in *lamboi*, Solon nu se refera absolut deloc la datornici, este data de raspunsul ca prin *Seisachtheia* au fost abolite raporturile dependentei economice ale *Hectemoroïlor*, care cel mai probabil au capatat dreptul de proprietate asupra terenurilor pe care le cultivau. Un pas important catre egalitate si limintarea puterii economice ale oligarhiei, a fost introducerea unei taxe extraordinare progresive asupra veniturilor, pentru a acoperi nevoile de urgenta ale statului (ca o extrema a taxelor obisnuite indirecte), transferind astfel povara cheltuielilor pentru obligatiile publice (*litourgies*), la fel de bine ca si cea mai mare parte a cheltuielilor militare, asupra claselor aflate in cea mai inalta pozitie in interiorul statului.

Acesti importanti pasi catre democratia economica au fost acompaniati de reformele politice necesare. Adunarea Poporului (*ecclesia*) in care participau toti cetatenii, indiferent de venituri, a capatat dreptul de-a alege liderii (*arhontii*) si deputatii (nu ne vom ocupa aici de disputa istorica asupra faptului ca Solon a fondat Consiliul celor 400 de Deputati (*Vouli*, asa cum mentioneaza Aristotel), la fel ca si dreptul de-a veghea asupra *arhontilor*, un drept exclusiv pe care l-a avut inainte Adunarea Batrinilor (*Areios Pagos*). In orice caz, functiile cele mai inalte in interiorul cetatii au ramas in mainile oligarhiei, din vreme ce este destul de nesigur daca ceva mai mult de 15% dintre cetateni apartineau *pentakosiomedimnoi-lor* (cei cinci sute de producatori de bunuri), sau cavalerilor, din rindul carora erau alesi cei noua *arhonti*. Chiar pina si dreptul real de vot nu era universal, cind moment ce el apartinea celor care erau alesi din rindul unor gintilor de care apartineau familiile ateniene (*genos*), iar in acea vreme multi dintre ateniени nu apartineau unei *genos*.

Dupa caderea Tiranilor, in vremea lui Pisistratis, care este privit azi mai degraba ca ca rezultat al unui conflict limitat, decit ca un conflict intre clasele sociale, si democratii au preluat puterea prin intermediul lui Cleisthenes, democratia politica a fost extinsa pe mai departe, avind consecinta directa asupra democratiei economice. Astfel,

- In primul rind, diferentele existente intre cetateni pe baza vechilui criteriu de *impartire a claselor dupa marimea proprietatii*, **a fost abolit**, el fiind inlocuit cu *criteriul locului de resedinta*.

- In al doilea rind, nu s-au limitat doar la faptul ca **dreptul de vot a devenit universal**, dar si **o parte din autoritatea juridica a statului a fost transferata asupra poporului, prin intermediul Curtilor cu jurati**.
- In al treilea rind, a fost introdus Consiliul celor 500 cu o importante competente juridice preliminare, care puteau influenta decizia Adunarii Poporului (*ecclesia*). Semnificatia speciala in ceea ce priveste traditia democratica a acestei institutii este remarcata de modul in care sint alesi membrii sai. Alegerea lor prin tragere la sorti si doar pentru o perioada limitata la un an, oferea suficiente garantii pentru a preveni monopolizarea functiilor de deputat de catre politicieni de profesie.
- In final, a fost adoptat ostracismul, o alta pirghie importanta in adoptarea sistemului democratiei politice (el va fi abolit la sfirsitul Razboiului Peloponesiac) din vreme ce, conform lui Aristotel, scopul acestei noi institutii a fost sa acorde poporului puterea de a neutraliza pe toti aceia care aveau tendinta de a prelua intreaga putere in interiorul statului, sau de a creste peste masura puterile, in virtutea bogatiei, sau detinerii altor pirghii ale puterii politice.

Desavirsirea Democratiei Ateniene

In ciuda tuturor descrierilor istorice ce au insotit manifestarea de celebrare a 2.500 de ani de la instaurarea primei democratii din intreaga lume, reprezentat de democratia Ateniana, acest sistem politic nu a fost completat in cele din urma de catre Cleisthenes. Au mai durat inca 20 sau 30 de ani, pina ce sa fie introduse pentru prima oara sistemul de alegere al celor noua arhonti (*archon*) prin tragere la sorti (cu exceptia functiei arhontelui general, care necesita experienta si cunostinte de specialitate), ce a avut loc in anul cca. 487 i.e.n. si atunci cind a fost abolit principalul criteriu de alegere al acestora, ce excludea in totalitate paturile se jos ale societatii, dupa batalia de la Plataia, in 479 i.e.n. In cele din urma, au trebuit sa mai treaca alti 20 de ani, pina cind *Areios Pagos* (Adunarea Batrinilor, ai carei membri apartineau inca celor doua clase bogate), au fost privati de toate privilegiile lor [pensii speciale, etc.? n.tr.] toate puterile si atributiile lor fiind transferate **Adunarii Poporului** [din care faceau parte toti cetatenii statului, indiferent de functii si avere], **Consiliului celor Cinci Sute** si **Curtilor cu jurati** (461 i.e.n.).

Desavirsirea democratiei Ateniene era asociata pina acum epocii lui Pericles, in care democratia politica si cea economica au atins punctul culminant al evolutiei. Democratia politica a atins acest apogeu deoarece atunci a fost completat acel proces care a facut "**polis**" *autonomos* (este organizat dupa legile sale proprii), i-a fost conferita *puterea de de-a judeca* (prin intermediul Curtilor cu jurati ce decideau in orice disputa) si *independenta* (Adunarea Poporului este cea care decide in toate chestiunile importante), cele trei elemente, care conform lui Tucidides caracterizeaza o *cetate libera*. Democratia economica a atins la rindul sau apogeul in aceasta epoca pentru ca a fost introdus sistemul de comensatii pentru slujbele prestate in folosul public (salariile pentru cei alesi in functiile de jurati, salariile marticipantilor in adunarile *ecclesia*, salariul de deputat, soldat, etc.) si a fost demarat un vast program de constructii publice, care nu doar ca a dat nastere capodoperelor arhitecturale ale Atenei, dar a sporit considerabil veniturile claselor de jos. [in vreme ce in democratiile reprezentative actuale, oricit de vaste ar putea fi aceste proiecte de reinoire, se pare ca ele umplu doar buzunarele clientelei politice si ale politicianistilor de profesie]. Tocmai de aceea, nu a fost un eveniment absolut accidental faptul ca cele mai mari realizari ale civilizatiei Vechilor Greci au fost realizate in epoca lui Pericles.

Aceasta consolidare a democratiei economice nu a fost doar un rezultat al deciziilor luate de Adunarea Poporului sau a masurilor exemplare promovate de Pericle. Un factor extern, este cel care a jucat un rol decisiv: Razboaiele Persane. Razboaiele purtate cu Persi au avut un dublu efect. Primul, asa cum mentioneaza Perregopoulos, a fost acela ca pozitia privilegiata de care se bucurau clasele inalte depindea in principal de teritoriile interioare pe care acestia le detineau, care din cauza distrugerilor repetate datorate razboiului purtat pe teritoriul Attice, au facut ca aceasta pozitie preponderenta sa dispara, astfel ca din acest punct de vedere cei saraci au devenit in acest fel egalii celor bogati, iar aceasta egalitate a functiilor detinute, combinate cu (desi temporar) egalitatea proprietatii, a fost in mod natural in masura sa aduca

in decursul acestei perioade deosebit de critice din existenta orasului-stat Atenian, egalitatea drepturilor. Cel de-al doilea a fost reprezentat de formarea Ligii de la Delos, care a avut drept consecinta contributia financiara a aliatilor facute catre trezoreria publica Ateniana, care a permis cresterea cheltuielilor publice pentru intretinerea celor peste 20.000 de cetateni, sub forma compensatiilor platite drept salarii pentru serviciile publice prestate in functiile politice, armata, etc.

Ar trebui in acest fel sa punem un accent deosebit pe importanta compensatiilor banesti in procesul democratizarii. Constituirea oricarei institutii democratice in sfera politica este eliminat de la sine atunci cind un mare numar dintre cetateni nu se afla intr-o pozitie economica care sa le permita timpul necesar pentru a participa efectiv la toate actiunile pe care le presupune o functie in aparatul public al statului, luind astfel parte la toate procedurile democratice. Acest lucru are o importanta fundamentala, deoarece timpul reprezinta, si inca mai reprezinta, o sursa uriasa a puterii sociale. In democratia Ateniana de pe vremea lui Cleisthenes, teoretic oricine putea fi ales in cele mai inalte functii din interiorul statului, in timp ce in realitate, straturile sociale de jos, erau excluse de la aceste drepturi. Conform notelor lui Paparregopoulos, pina nici chiar metoda alegerii prin tragere la sorti a functiilor, nu putea veni in sprijinul acestor clase.

pentru ca un mare numar de cetateni saraci nu puteau efectua aceste alegeri, nici nu puteau fi alesi fiind plecati in expeditii comerciale sau navale si pentru ca cele mai importante functii ale statului, in mod special cele detinute in cadrul armatei, atunci, ca si in timpurile noastre, prin numirea celor mai inzestrati si educati dintre oameni, care nu puteau fi in niciun caz din rindurile poporului sarac. Cei saraci nu puteau face parte pina nici din Adunarea Poporului, asta ca sa nu mai vorbim de cele mai inalte Consilii, tocmai datorita faptului ca ei nu-si puteau permite sa abandoneze meseriile care ii hraneau pe ei si numeroasele lor familii, pina in momentul in care nu s-a stabilit un venit pentru aceste slujbe publice pe ei care le prestau.

Si desigur, nu ar trebui sa pierdem din vedere, in ciuda importantei participarii la Adunarea Poporului, ca de fapt, ecclesia se intrunea doar de patru ori in treizeci si cinci de zile, in vreme ce functia detinuta de exemplu de un arhonte sau deputat avea o preponderenta semnificativa in procesul luarii deciziilor.

In ceea ce priveste importanta timpului liber pentru functionarea democratiei, trebuie sa facem observatia ca sclavii nu au jucat un rol atit de important, asa cum sustin Marxistii, deoarece ei ar fi fost creatorii aceluia surplus economic necesar pentru supravietuirea societatii in general. Pentru ca in orice caz, scavajul a existat in cadrul tuturor societatilor antice si niciuna dintre ele nu s-a putut ridica pina acolo a crea o societate democratica asa cum a existat in Atena. *In realitate sclavajul a fost un instrument ce s-a aflat in slujba intaririi oligarhiei, in dauna democratiei.* Din moment ce sistemul proprietatii de sclavi aveau un rol in distribuirea veniturilor si bogatiei, cei bogati (care detineau si numarul cel mai mare de sclavi ce lucrau pentru ei) aveau mai mult timp la dispozitia lor pentru a-l aloca functiilor publice sau a participa la Adunarea Poporului in comparatie cu paturile sarace, care in mod obisnuit nu posedau in proprietate niciun sclav. Din acest motiv sistemul compensatiei pentru serviciile publice prestate, introdus de Pericles, a constituit tocmai factorul decisiv, cel care a contrabalansat distributia inegala a timpului liber.

Conflictul dintre Cimon si Pericle a constituit la bazele sale tocmai aceasta preconditione pentru democratia politica. Cimon sprijinea o pozitie similara unora ce sint declarati azi prin aceasta celebrare oficiala aparatori ai "democratiei" vremurilor noastre, astfel incit poate si prezentata drept o influenta slaba asupra democratiei Ateniene, ce a fost caracterizata de catre Castoriade drept o oligarhie cu vederi largi. Astfel, penmtru Cimon, procedurile legislative democratice erau suficiente si fiecare cetatean era apt sa le utilizeze in cunostiinta de cauza multumita abilitatilor si preocuparilor sale. Din vreme ce Pericles considera dimpotriva, asemanator miscarii socialiste, toate aceste drepturi politice in intregime formale, din moment ce ele nu erau acompaniate de drepturi sociale si economice reale. Tocmai de aceea considerind eliminarea inegalitatii economice dintre cetateni, o preconditione a egalitatii politice, Pericle, a introdus sistemul compensatiilor pentru munca depusa in functiile publice. Aceasta necesita si cea mai mare limitare impusa cetateniei (este motivul pentru care strainii, sclavii si femeile erau exclusi de la acordarea cetateniei) si cresterea veniturilor ridicate prin intermediul taxelor, a ceea ce noi numim astazi extinderea bazei de impozitare. Stabilirea sistemului hegemonic al democratiei Ateniene asupra celorlalte orase-state ale Vechii Grecii a jucat exact acest rol.

Care sint Cauzele Esecului Democratiei Ateniene?

Fundamentele acestui sistem democratic nu s-au dovedit a fi suficient de solide, in orice caz, aceasta este cauza declinului sau, care odata puse in miscare, au condus la disparitia ei. Acei factori economici care au sprijinit democratia politica intemeiata de Pericle, au disparut repede. In primul rind, egalitatea economica relativa ce a fost creata pentru un scurt timp de Razboaiele Persane, a fost in intregime vremelnica. Larga dezvoltare a schimburilor comerciale ce au urmat Razboiului cu Persii, au dus la concentrarea puterii economice si la cea mai mare inegalitate in distribuirea veniturilor si bogatiei. Asa cum sublinia Paparregopoulos,

compenstaiile de la tezaurul public pentru functiile detinute in aparatul de stat erau mai mult sau mai putin suficiente pentru a-i hrani pe cei nevoiasi, dar cu toate acestea toti acesti oameni aveau sa ramina intotdeauna si cu desavirsire saraci, intre timp, cei mai bogati cetateni ai Atenei si-au sporit considerabil bogatia in toti acesti ani, astfel ca a rezultat o mare inegalitate de avere, pentru ca in cele din urma, cei mai saraci sa devina adevarate instrumente oarbe in mana celor bogati.

In al doilea rind, democratia dintre cetatenii liberi era fondata in ultima instanta pe o mare inegalitate politica si economica, nu doar in ceea ce-i priveste pe sclavi si pe femei, care nu s-au bucurat de fapt niciodata de drepturi egale, dar si in ceea ce-i priveste pe ceilalti aliatii ai cetatii. Era in mod exact rezultatul obligatiilor impuse printr-un sistem de relatii politice si economice inegale de catre hegemonica Atena asupra aliatilor sai, care in final a condus la Razboiul Peloponesian si la sfirsitul dominatiei Ateniene, cu consecinte evidente asupra tezaurului public. Odata cu sfirsitul razboiului si prabusirea dominatiei Atenei, au fost inormintate si resursele financiare ce hraneau democratia economica. Impozitele publice se dovedeau a nu mai fi suficiente pentru a sustine aceasta democratie economica, fara o reducere semnificativa a cheltuielilor militare, pentru a finanta cele doua cai principale de sprijinire a paturilor sarace de care s-a folosit Pericle; a ceea ce numim azi actiunile publice sprijinite prin intermediul pirghiilor economice ale lui Keynes si in paralele, largirea platilor pentru salarii, etc. Consecintele inevitabile au constat in slabirea pe mai departe a puterii militare a cetatii (cresterea rolului utilizarii mercenarilor au contribuit la acest proces) astfel ca in final aceasta a cauzat insasi sfirsitul democratiei. Este deasemenea demn de-a fi notat ca declinul Atenei nu a fost frinat de de cea de-a doua hegemonie navala Ateniana, ce-a urmat dupa victoria de la Mantineea, in ciuda caracterului mult mai democratic in raport cu prima perioada de dominatie Ateniana, sau si mai bine spus, tocmai datorita caracterului sau democratic.

Cu alte cuvinte, aceasta nu a mai permis Atenei sa se mai afle in pozitia de-a impune contributia oraselor-state aliate prin intermediul altor impozite noi externe, care sa-i finanteze democratia sa interna, preconditionia pentru a continua democratia politica ar fi fost universalizarea ei, astfel incit sa includa pe toti rezidentii cetatii (cetatenii liberi, femeile, sclavii) si dezvoltarea pe mai departe a democratiei economice. Aceasta democratie nu se mai putea baza, ca mai inainte, pe finantarea externa a unor cheltuieli publice uriase, ci printr-o reducere drastica a inegalitatii economice dintre locuitorii sai, prin impunerea celui mai inalt sistem de taxe asupra cetatenilor cei mai avuti si in paralel, prin abolirea sclaviei, cea care a functionat pina acum ca un mijloc de constringere la o munca productiva. Pentru ca atita vreme cit intentia declarata acordata functiei compensatiei pentru prestarea obligatiilor publice a fost sa mareasca egalitatea de sanse in ceea ce priveste distribuirea timpului liber (un simptom de baza al inegalitatii economice), a sfirsit in final prin a se substitui insasi activitatii productive; cetatenii fragili din punct de vedere financiar au fost transformati in angajati publici care erau platiti din surplusul produs de munca sclavilor si din contributia externa a oraselor-state subordonate.

Tocmai de aceea esecul final al democratiei Ateniene nu a fost datorat, asa cum in mod obisnuit i se atribuie, slabiciunii innascute a sistemului sau politic reprezentat de **democratia directa**, ci in primul rind, s-a datorat faptului ca ea a ramas *permanet partiala*, la ea participind doar o parte a populatiei sale si in cel de-al doilea rind, datorita faptului ca ea *nu a fost completata de o democratie economica* care sa-i corespunda perfect. Iar acest fapt are implicatii directe asupra oricarei incercari actuale de adincire a democratiei politice prin stabilirea institutiilor democratiei directe, care sint condamnate la esec daca nu vor fiacompaniate de un proces paralel de adincire a democratiei economice [probabil tocmai

acesta pare sa fie adevaratul rol al crizelor financiare mondiale si al crizelor inflationiste artificial declansate din zilele noastre?!] Nu ar trebui sa fie uitat, ca o inegalitate economica nedefinita, ce in cele din urma a condus la prabusirea democratiei Ateniene, tot astfel, o asemenea inegalitate economica nu doar ca este compatibila cu inegalitatea politica din zilele noastre, in care puterea politica este detinuta de o noua oligarhie, dar ea formeaza deasemenea bazele pe care aceasta oligarhie se poate renoi.

Invatamintele Democratiei Ateniene

Lectiile pe care le putem trage din democratia Ateniana sint prin urmare urmatoarele:

- Primul, ca **o democratie politica care nu este bazata pe o democratie economica reprezinta in sine o contradictie.**
- cea de-a doua, ca *astazi*, **democratia** (in sensul **participarii directe a cetatenilor la mecanismul de luarea a deciziilor din sfera vietii economice si politice** ce ne afecteaza viata de zi-cu-zi) **presupune o descentralizare politica si economica in cel mai inalt grad posibil.**

Pe baza lectiilor de mai sus chestiune fundamentala aflata in discutie este care reprezinta in sine acea imagine a democratiei ce poate fi definita azi astfel incit acele seminte ce au fost sadite de catre democratia Ateniana sa dea nastere la o noua democratie. Raspunsul la aceasta problema devine in mod special relevant azi, la noul inceput de mileniu, cind am cunoscut nu doar prabusirea sistemelor socialiste ce au fost inchipuite in cele doua forme de baza ("**socialismul cu fata umana**" caracteristic societatii reprezentate de Est, cit si **social democratia**, specifica sistemelor politice al caror reprezentant este Vestul) **iar asta cu daune ecologice fara precedent in intreaga istorie a umanitatii.**

La marea criza ecologica din zilele noastre exista doua solutii de baza posibile:

- O solutie presupune radicalizarea descentralizarii. Eficientizarea economica a surselor regenerabile de energie (energia solara, energia eoliana, energiaa mareelor, energia "particulei lui Dumnezeu", etc) care poate asigura o sursa nelimitata de energie "curata", de care depinde crucial organizarea economica si sociala avietii pe Planeta, pina la nivelul celor mai mici unitati. Aceasta solutie a fost oricum indepartata si marginalizata de sistemul capitalist, in mod special datorita faptului ca exponentii oligarhiei economice si politice actuale considera ca ea nu este compatibila cu concentrarea intergii puteri economice si politice in mainile lor. Deoarece ea ar fi capabila sa asigure independenta economica pina si la nivelul celor mai mici unitati sociale. In vreme ce dimpotriva, solutiile alternative fiind avansate, acest lucru presupune sa concentreze cele mai multe din avantajele energiilor regenerabile fara ca asta sa necesite schinburi radicale in modelul dominat de dezvoltare al societatii. De exemplu, Programul pentru Termoreactorul Nuclear International se anunta a produce energie curata, sigura si nelimitata. Ceea ce nu este in mod obisnuit mentionat este aceea ca aceasta noua forma de energie pentru a fi viabila din punct de vedere comercial ar trebui sa fie produsa intr-un numar imens de centrale, care sa asigure pina la urma o concentrare masiva a puterii. Pentru a se ajunge usor la o asemenea putere imensa, Marimea lor este vitala pentru fusiune, deoarece eficienta economica impune o mare constructie. Dar acesta nu reprezinta singura solutie ce a fost avansata in fata problemei ecologice, care sa nu fie compatibila cu orice tip de descentralizare semnificativa. Adevarata dinamica a neoliberalismului, in sensul liberalizarii pietelorpresupune cel mai inalt grad de concentrare a puteriilor economice si politice. De exemplu in blocul European, cresterea concentrarii puterii politice in cadrul Comitetului European (sau alternativ, concentrarea puterii politice in Parlamentul European pentru a satisface de asemenea, varianta neoliberalismului lansata de stinga Europeana), reflecta simplu, o concentrare a puteriilor economice pe care sa le preia asupra sa in cea mai mare parte, prin contopire, fuzionare, etc. In acelasi timp, aceasta imensa concentrare a puterii in centre supranationale se va dovedi pina la urma a fi devastatoare pentru cele nationale, care tin pasul cu un proces paralel de descentralizare a dependentei economice, care isi are originea in schimbarile tehnologice asupra modului de productie. Chestiunea critica ce se ridica

prin urmare azi nu este aceea a **Descentralizării**, ci **Care reprezintă acel tip de descentralizare de care fiecare este dependent, sau pe care se poate bizui plecând de la propriile sale forte?** \

O Descentralizare Conditionata Sau Una Care Se Bazeaza pe Fortele Proprii

Modelul descentralizării propus de sistemul neoliberal este una conditionată, pentru că el nu conduce la crearea unei economii locale care să se bazeze pe forțele proprii, în schimb este parte a procesului timpului nostru, de concentrare a puterii economice în centre metropolitane și a descentralizării paralele a producției pe scară globală. De exemplu, descentralizarea neoliberală din Europa este urmată de deplasarea a activităților productive multinationale de la centru către periferie (în principal pentru reducerea prețurilor de producție) și ea implică replicarea și întărirea relațiilor de dominanță/dependență dintre regiunile Europene. Regiunile metropolitane de unde își află originea capitalurile multinationale determină cantitatea și continutul dezvoltării regiunilor de periferie.

Aceste raporturi inegale la nivel economic sunt reproduse întocmai în domeniul puterii politice, unde tendința concentrării puterii politice în instituțiile Comunității Europene permite o întărire economică a regiunilor, tocmai pentru a putea să-și impună în mod direct voința asupra celor mai slabe. În același timp a fost înaintată propunerea pentru o descentralizare politică "marginală", care să permită în schimb menținerea tuturor puterilor decizionale esențiale la nivelul centrului în toate sectoarele de activitate, nu doar în ceea ce privește deciziile la nivelul puterii militare (aparare, politică externă, etc.), dar și în tot ceea ce privește nivelul puterii economice (politică fiscală, redistribuirea veniturilor și bogăției, controlul asupra monedei, inflației, crizelor economice, etc.).

O descentralizare alternativă ar putea fi realizată prin sistemul forțelor proprii și se bazează pe interdependența pe axa orizontală reprezentată prin forțele economice proprii ale aceleiași regiuni, care organizată pe principiile **democrației directe** sunt membre confederative ale Europei Unite. În acest tablou democrația politică și economică locală ar putea forma acele nuclele pe baza cărora și pornind de la care s-ar putea realiza democratizarea reală a societății (și în consecință s-ar putea ajunge la acea mult trimbitată Europa a regiunilor).

Democrația și Economia Bazată pe Fortele Proprii

Democrația economică locală, ce ar corespunde democrației politice locale, ar putea fi realizată pe baza propriilor forțe economice. Astăzi, economiile locale depind de centre situate în afara lor atât în ceea ce privește modul de organizare al producției cât și sfera producției, dar și în ceea ce privește acoperirea nevoilor proprii cu bunuri de consum, și servicii, chiar și în ceea ce privește asigurarea serviciilor sociale (educație, sănătate, etc.). Această dependență de centre aflate în afara lor are implicații economice și ecologice deosebit de importante asupra regiunilor. De exemplu, pentru a atrage investitori, sunt utilizate metode deosebit de costisitoare, care în mod normal vor avea anumite implicații ecologice, în vreme ce aceste investiții ce vor fi atrase nu vor mari cu mult numărul angajaților și nici nu vor realiza o revarsare semnificativă asupra veniturilor locale [vezi exploatarea auriferă de la Rosia Montana. Reversarea a avut loc. Insa ea s-a produs prin intermediul cianurilor scurse în Somes și de aici în Dunare. Sau procesul intentat la Haga de Guvern, soldat cu o imensă "Victorie", prin care s-au cheltuit sume uriase din bugetul contribuabililor și care în fapt a urmărit interesele particulare ale unei clase corupte de politicieni ce detin controlul "de la centru".] În vreme ce realizarea dezvoltării economice prin propriile forțe va implica o utilizare maximă a resurselor locale și a surselor de energie, proces ce poate conduce la o maximizare a numărului angajaților locali prin multiplicarea efectelor, la o creștere substanțială a veniturilor locale.

În cele din urmă, din ce în ce mai multe comunități care au suferit în consecință o descentralizare dependentă de centru, au sfârșit prin a încuraja modelul descentralizării prin propriile forțe, realizat prin intermediul inițiativelor locale, cel care va corespunde cel mai bine nevoilor și resurselor locale. De exemplu, orașul Saint Paul, Minnesota, utilizează un sistem numeros de criterii alese cu inteligență, pentru a intensifica dezvoltarea economiei locale pentru a asigura bazele cerute pentru dezvoltarea de noi industrii și a le susține pe cele deja

existente. Experimente similare sint realizate in Bologna, Bremen, etc., asa cum am mai mentionat si in alta parte.

Oricum, exista numeroase alte modalitati ce pot fi utilizate in procesul de intensificare a dezvoltarii locale pe baza resurselor si fortelor proprii, o preconditione indispensabila pentru o descentralizare radicala si o democratizare economica locala. Dezvoltarea economica pe baza propriilor forte a administratiei locale, ce nu este supusa tocmai intimplator atacurilor nemiloase ale adeptilor Tacherismului [adeptii guvernarii potrivit sistemului "politici de forta", imprumutat de la "doamna de fier", Margaret Tacher], formeaza componenta de baza a acestui proces. Aceasta dezvoltare prin propriile forte poate fi realizata prin trecerea sumelor adunate prin intermediul taxelor colectate la nivelul local in bugetele locale, in loc de-a mai fi varsate in buzunarele fara fund ale "centrului", care se arata atit de zgircit cu administratiile locale, dar in schimb se dovedeste a fi atit de darnic cu toata aceasta camarila politica ce cheltuie anual sume astronomice. [Pina mai ieri numerosi trepadusi politici ce isi fac somnul prin Casa Poporului tipau ca ar trebui darimata numai pentru ca ea a fost construita in regimul politic condus de N. Ceausescu. Azi aceasta a doua cladire din lume dupa Pentagon se dovedeste a fi neincapatoare pentru largii si numerosii parlamentari, ce la o populatie de cca. 11-12 mil. de locuitori, depasesc pina si numarul alesilor din Senatul si Camera Reprezentantilor din Congresul S.U.A., in loc de-a fi inchiriata, fie chiar si oferita pe gratis unor asociatii sau societati umanitare, scutindu-ne in acest fel de plata unor sume URIASE pentru intretinerea luxului exorbitant al unor politicianisti ce domnesc peste unii dintre cei mai saraci locuitori al Planetei!].

Utilizarea resurselor de energie locale, in special cele oferite de energiile naturale (solara, eoliana, surselor de energie biodegradabile, etc), va minimaliza atit dependenta economiilor locale fata de centru, Is fel de bine cum dezvoltarea pe baza propriilor resurse va avea implicatii pozitive asupra mediului inconjurator, spre deosebire de investitorii accidentali, veniti doat pentru scurta vreme pentru a exploata resursele locale, care vor produce un impact catastrofal asupra mediului, telul urmarit de acestia fiind profitul cu orice pret. Problema monedelor locale ce vor fi menite a rezolva problema schimburilor interne, vor deveni intr-un viitor apropiat complementare monedelor nationale sau viitoarelor monede supra-nationale din interiorul Uniunii Economice si Monetare ale E.E.C., si vor putea intari controlul asupra economiei locale de catre proprii sai cetateni.

Marimea economiei locale si a regiunii ce vor putea face viabila economia locala pe baza propriilor forte, cel putin teoretic nu poate fi definita. Economii de tipul statului Cipru, cu o jumătate de milion de locuitori , unele chiar mai mici, asemeni statului Seychell, cu o populatie de saptezeci de mii de locuitori, dovedesc perfecta viabilitate si succesul unor astfel de economii. Economii locale pot forma confederatii ce vor putea coordona activitatile economice si redistribuirea veniturilor intre bogati si saraci (in resurse naturale, etc.)regiunile putind lua masuri pentru a transfera efectele economice ale activitatilor economice de la o economie locala la alta si asa mai departe.

Rolul Potential al Economiiilor Locale in Restructurarea Economica

Renasterea economiilor locale in contextul largilor entitati nationale si supra-nationale poate juca un rol decisiv nu doar pentru a pune bazele democratiei economice ale noii societati, dar si reorganizarea economica a regiunilor cel mai slab dezvoltate. Doar o slabire a dependentei acestor regiuni fata de centrele metropolitane poate permite crearea aici a unei noi productii si a unui model de consum compatibil cu potentialul economic al fiecarei regiuni. De exemplu, pentru o tara asemeni Greciei renasterea economica locala poate constitui astazi drumul de iesire din criza economica cronica , care va continua sa se accentueze in viitor, datorita intrarii tarii in piata unica a Comunitatii Europene. Din punct de vedere istoric, atit economia de stat planificata, cit si initiativa particulara au esuat mizerabil in incercarea de-a crea o structura de productie moderna, care ar fi putut fi in masura sa asigure nevoile de baza ale tariifara ca cea mai mare parte a populatiei, in special cei mai tineri dintre locuitorii sai sa fie condamnati la somaj si emigratie.

Economii locale pot asigura finantarea nu doar pentru proiectele de refacere a infrastructurii, dar deasemenea si pentru realizarea de unitati de productie moderne ce ar avea drept tel crearea bogatiei sociale locale si in consecinta slabirea dependentei de centrul din afara regiunii. Aceste proiecte de investitii vor putea prin urmare diferi radical de proiectele de

investitii private din prezent, care au ca singur scop maximalizarea profiturilor investitorilor. In acest scop poate fi mobilizata economia locala prin crearea unei retele de banci cooperative similare, de exemplu, dupa modelul retelei de banci Basce, *Caja Laboral Popular* din Spania. Aceasta retea de banci locale se poate situa in pozitia avantajoasa de-a absorbi economiile locale tocmai datorita telurilor sale sociale (dezvoltarea locala, marirea numarului angajatilor locali, limitarea efectelor productiei asupra mediului, etc.).

Deasemenea, bancile cooperativiste pot utiliza fondurile locale pe care administratia locala le poate atrage de la Comunitatea Europeana, prin impunerea unui sistem de taxe *progresive* asupra utilizarii energiei, infrastructurii, etc. Structura acestor taxe (in special intr-o tara ca Grecia, unde in principal povara taxelor este pusa pe seama salariilor si platilor salariatilor, tocmai din cauza cresterii pietei de forta de munca la negru [iar asta, in vreme ce Grecia nici macar nu are specialisti care sa fi luat titluri academice sustinind Doctorate in Economie Subterana, care pare sa devina o specializare nationala.] ce va garanta nu doar o echitate sociala prin distribuirea veniturilor economice catre dezvoltarea financiara, dar va fi si in masura sa asigure acel consens social necesar intre membrii sai, printr-un sistem de taxe realizat pe cele mai inalte fundamente morale si nu asa cum se arata in prezent, cind cei mai bogati cetateni din societate se sustrag de la plata contributiilor fiscale prin tot felul de artificii si echilibristici financiare, in vreme ce povara nenumaratelor taxe si impozite atarna pe umerii paturii celei mai numeroase si sarace ale populatiei.

Bancile cooperativiste vor putea prelua o parte din datoriile financiare obisnuite (cu o dobanda de 0%, sau una foarte scazuta), investitiile din sectoarele propuse de catre programele de evaluare realizate, in cercetare, educatie, putind oferi servicii financiare specializate gratuite ce vor permite realizarea de unitati moderne, de catre cele grupuri sociale ce nu poseda specialisti si cunostiinte in materie (muncitorii de la companiile falimentare, someri, tineri, etc.). Descentralizarea informatiei cunoscind azi o larga extindere. De exemplu, in Emilia-Romana, Italia, a fost dezvoltata o intreaga retea de centre ce ofera servicii specializate pentru micii intreprinzatori (de la testarea pietii si pina la cercetarea industriala, etc.), in timp ce in Japonia, prin asa numitul sistem Koshestsushi fiecare oras dispune de propriul sau centru de cercetare si aplicare a tehnologiilor pentru micii intreprinzatori. Este destul de evident ca initiativa privata nu poate prelua asupra ei deopotriva atat actiunea de coordonare a programelor de investitii cit si munca de cercetare pentru noile sectoare pe care ar trebui sa le dezvolte, din vreme ce aceste actiuni presupun vaste cunostiinte si date economice exacte, precum si importante resurse. Caracterul fragmentar al investitiilor private reprezinta cauza principala a caracterului inegal al dezvoltarii economice capitaliste. Crearea unor unitati speciale de cercetare care sa dirijeze investitiile locale ar putea sa dirijeze la fel de bine distribuirea lor geografica (spre acele zone potentiale ale economiilor locale ce au si capacitatea materializarii lor) ce ar putea fi preluate intr-o prima faza de catre Stat in cooperare cu centrele de cercetare locale apartinind retelei de banci cooperativiste, iar in viitor de catre confederatia economiilor locale.

Criteriul utilizat in aceste programe de cercetare nu ar trebui sa se reduca la acele principii inguste economice tehnocrate, bazate pe eficienta, ci pe criterii alternative care ar putea ajuta maximalizarea dezvoltarii locale (si in consecinta, nationale) pe baza dezvoltarii economice pe propriile forte si productivitatii, la fel de bine ca si reducerea la minim a efectelor asupra mediului.

Democratia Economica Directa si Interesul General

Noile unitati productive ar putea prelua exepul de succes urmat de Mondragon, in ceea ce priveste asigurarea cooperativelor productive sub controlul economiilor locale. Modelul social de organizare a productiei ar putea asigura participarea reala a muncitorilor printr-un sistem de asigurare a conducerii propriu, care sa depaseasca modelele deja cunoscute pina acum, cum ar fi cel reprezentate de sistemul pseudo-"popular" capitalist, al nioliberalismului, sau pe cel al pseudo-"sovietelor", al socialismului Est European, sau de schema "participarii muncitorilor", al social-democratiei Vestice. **Social-democratia occidentala**, la fel de bine ca si **socialismul rasaritean**, au esuat istoric in incercarea de-a crea acea forma de organizare a productiei ce ar putea asigura o conducere proprie, ambele sisteme fiind bazate pe divizarea societatii in elite menite a detine controlul asupra productiei (capitalisti, sefi, birocrati) si cei care sa puna in aplicare ordinele lor. Ambele sisteme pentru a spori productia s-au folosit fie de "stimulente", - ideologice, - materiale, si/sau de violenta, - politica (Statul) si -

economica (somajul). Conducerea proprie nu poate fi realizată nici prin stimulente, nici prin violență, deoarece este singura formă a organizării sociale care este situată în poziția reală de-a transforma această acțiune banală reprezentată de "munca", într-un adevărat act de creație.

Relizarea conducerii proprii în cadrul unităților de producție constituie pînă la urmă fundamentul participării la democrația economică. Ceea ce este de asemenea necesar, este stabilirea unei noi forme colective de proprietate care să asigure nu atît controlul asupra producției de către acești muncitori, cît mai ales de către comunitatea locală. Unitățile de producție pot aparține economiei locale și să fie conduse de către muncitori în strînsă cooperare cu cetățenii, în timp ce conducerea tehnică (planificarea, studiile de piață, etc) pot fi încredințate unui personal specializat. Plecînd de aici, noua formă de realizare a producției și a proprietății colective poate crea astfel nu doar precondițiile pentru participarea la democrația economică (cea care reprezintă o formă indispensabilă complementară la participarea la democrația politică), dar și pentru o creștere reală a "interesului social general", cel care a fost căutat cu atîtă inversunare de toate sistemele social-politice de pînă azi, ce au ajuns finalmente la concluzia necesității unei modificări de substanță în conștiința individuală, și prin aceasta în conștiința colectivă, toate căutînd acea rețetă iluzorie de creștere a "omului de tip nou". Acesta, în contrast cu interesul parțial, cel care în mod inevitabil, este urmărit de clasele și grupurile sociale în vederea organizării unui sistem social ierarhic.

Cu alte cuvinte, democrația reprezentativă, în interiorul tabloului general oferit de modelul capitalist de organizare a producției, nu doar că nu reprezintă o democrație, dar în mod obiectiv, el este utilizat de elitele conducătoare astfel încît să ascundă adevăratul caracter al acestui sistem social bazat pe concentrarea puterii economice și politice. În vreme ce participarea la democrația economică transcende interesului de clasă, în mod special deoarece el impune abolirea distribuției inegale și inechitabile a puterii economice.

Democrația economică directă locală în directă conjuncție cu dezvoltarea formelor **democrației politice directe locale**, poate deveni bază pentru o nouă formă de democrație ce poate lua din nou naștere la 2.500 de ani de la prima formă de democrație cunoscută de către omenire prin intermediul democrației Ateniene.

Bibliografie

K. Marx,
Pre-capitalist Economic Formations
(Lawrence and Wishart, 1964), pp. 72-73. Marx, for example, states that: "Pre-conditia indispensabilă pentru continuarea existenței comunității este menținerea egalității între membrii săi liberi și independenți și a muncii lor individuale, ca o condiție a continuării existenței proprietății lor"

Hindess and Hirst,
Pre-capitalist Modes of Production
(Routledge, 1975), p. 82

Vezi Aristotel,
Politics
(Papyrus), 1290b, 20. Distincția dintre democrați și oligarhi, pe baza criteriului folosit în text este aceeași cu definiția pe care o dă Aristotel în care sistemul de guvernământ se află în mâinile paturii celei mai sărace a cetățenilor liberi, iar cea a oligarhiei, în cazul în care forma de guvernământ a statului se află în mâinile unei minorități reprezentate de cei bogați și aristocrație.

Vezi
Encyclopaedia Britannica
, 1986 ed., s.v. "Greco-Roman Civilization", by Paul Petit.

K. Paparregopoulos,
History of the Greek Nation
, ed. N. Bees, vol. AI (1955), p. 218.

Aristotle,
The Athenian Constitution
(Papyros), chapter viii, 4.
K. Paparregopoulos, vol. A1, p.217

A. Prokopiou,
Athens
(Paul Elek, 1964), p. 97.

Aristotle,
Politics
, 1284a, 20.

A. Prokopiou, p. 148.

K. Paparregopoulos, vol. A2, p. 118.

Aristotle, chapter xxiv, 3.

K. Paparregopoulos, vol. A2, p. 118.

C. Castoriades,
The Ancient Greek Democracy and its Significance for us Today
(Ypsilon, 1986).

Petit,
Britannica
, p. 269.

K. Paparregopoulos, vol. A2, p. 146.

K. Paparregopoulos, vol. A2, pp. 258-59.

J. Vidal,
The Guardian,
16 Nov. 1991.

Vezi J. Robertson,
Future Wealth
(Cassell, 1989, to be published by Exantas), p. 43.

Vezi
Eleftherotypia
, 22 Sept. 1990, p. 9.

See M. Lutz, Humanistic Economics (Bootstrap, 1988), pp. 263-68.

Vezi Will Hutton,
The Guardian
, 1 June 1992.

Vezi C. G. Benello et al.,
Building Sustainable Communities
(Bootstrap
,
1989), Chapter 19
.